

KÜRESELLEŞME OLGUSU VE ÇOKULUSLU ŞİRKETLERİN KÜRESELLEŞME SÜRECİ ÜZERİNDEKİ ROLÜ

Fulya Kıvılcım

İstanbul Kültür Üniversitesi

Arş. Gör. Dr.

E-posta: f.kivilcim@iku.edu.tr

Özet

Geçen yarım asrı aşkın süre; dünyada hakim olan iki kutuplu sistemin yıkılıp, yerine tek kutuplu sistemin kurulduğu ve bununla birlikte kapitalizmin, iletişim ve ulaşım teknolojilerinin gelişmesine bağlı olarak, toplumlar arasında; ekonomik, siyasal ve kültürel düzeyde ilişkilerin yoğunlaştığı bir dönem olarak açıklanmaktadır. Bu dönem; toplumların yaşam biçimlerinde, dünyayı algılayış yöntemlerinde farklılaşmaya yol açmıştır. Bu kapsamda, toplumların zaman-mekan algılamaları ve dünyayı anlamlandırma süreçleri de gelişme ve farklılaşma göstermiştir. Böylece, uzak-ile yakın arasındaki zıtlığın kaldırıldığı sınırlar ötesi etkileşimin boyutlarının geliştiği küreselleşme meydana gelmiş ve eski dönemin önemli aktörleri olan ulus devletler güçlerini yerel kentlere, bölgelere bırakmaya başlamışlardır. Burada görüldüğü üzere geçen zaman, toplumsal bir dönüşüm/ değişime tabi olmuştur.

Bu hızlı değişim ve gelişim süreci içerisinde; küresel piyasa koşullarında rekabet edebilen çokuluslu şirketler; gerek hakim oldukları faaliyet alanları, örgüt yapıları, yönetim anlayışları, rekabet şekilleri ve sahip oldukları sermaye yapılarıyla, küresel birer aktör olarak süreç içindeki yerini almışlardır.

Bu çalışmada; küreselleşme olgusunun tanımına, tarihsel gelişimine, boyutlarına ve küreselleşme kapsamında dünya üzerinde yaşanan hızlı ve köklü değişime açıklık getirmek ve Çokuluslu Şirketlerin, küreselleşme sürecindeki etkisi ve rolünün özellikle son elli yıllık dönem üzerinden incelemesi hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Küreselleşme Olgusu, Küreselleşmenin Aktörleri, Çokuluslu Şirketler.*

Alan Tanımı: Çokuluslu Şirketler; Uluslararası Ticaret (Uluslararası İktisat)

THE PROCESS OF GLOBALIZATION ON A CASE OF GLOBALIZATION AND THE ROLE OF MULTINATIONAL COMPANIES

Abstract

Over the period of the last half century, the prevailing bipolar system in the world collapsed, and with it the establishment of the system of capitalism, rather than a single-pole, depending on the development of communication and transportation technologies, between the communities of the economic, political and cultural levels are described as a period of intensified relations. This period of the communities in lifestyles, the world has led to the perception of differentiation methods. In this context, perceptions of time and space communities and make sense of the world in the development and differentiation processes shown. Thus, the opposition between closely with far-removed from the cross-border dimensions of interaction developed in the era of globalization has occurred and the old forces of nation-states are important actors in the local towns and regions have begun to drop. As can be seen here the last time, a social transformation / change has been subjected to.

This process of rapid change and development within the global competitive market conditions, multinational corporations, both are dominated by fields of activity, organizational structures, management approaches, methods and their capital structures competition, took place in the process as a global actor. In this study, the definition of the phenomenon of globalization, the historical development, the size and scope of globalization, the rapid and profound change in the world, and to clarify the Multinational Corporations, the effect of the process of globalization and the role of the last fifty years, especially over the review period targeted.

Key Words: *Globalization, Actors of Globalization, Multinational Company*

JEL Code: F61,G00

1.Giriş

Küreselleşmenin tanımında önemli olan unsur; lokal düzeyde alınan kararların, izlenen politikaların sınırlar ötesine geçerek, diğer uluslara ulaşabilmesi ve onları etkileyebilecek güce sahip olmasıdır.

Özellikle geçen otuz yıllık sürece bakıldığında; insanlık tarihi küreselleşmenin bu gücünü tüm boyutları ile hissetmiş ve içinde bulunan çağın yaratmış olduğu koşullar gereği, gelecek yıllarda daha da etkili olarak hissetmeye devam edecektir.

Bu kapsamda çalışmada, ilk olarak küreselleşmenin tanımı yapılmaya çalışılacak, kısaca tarihsel gelişimine yer verilecek, daha sonra boyutları değerlendirilerek, çokuluslu şirketlerin küreselleşme sürecindeki rolüne değinilecektir.

1.1. Küreselleşmenin Tanımı

Yeni bir sözcük olmasına rağmen eski bir süreci tarif eden (Ellwood, 2002:13) ve dünyanın değişim sürecinin açıklanmasında kullanılan anahtar kavram olan 'küreselleşme' konusunda literatür açısından zenginliğine ve akademik çevrelerce ilgisine rağmen ortak bir tanıma ulaşılabilmemiş değildir. Zengingönül'e göre küreselleşme konusundaki tanımların ortak özelliği 'ortak bir tanım üzerinde anlaşmaya varamamalarıdır. (Zengingönül,2004:12) Küreselleşme üzerine tam ve net bir tanım vermek kolay olmasa da mal, hizmet ve sermayenin artan hareketliliği sonucunda sınır ötesi karşılıklı ekonomik bütünleşme ve ulusal ekonomilerin dünya piyasalarına dahil olma sürecinde dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan toplum ve devletler arasındaki iletişimin ve etkileşimin artması ve karşılıklı bağımlı hale gelmesi olarak ifade edilebilir.

Küreselleşme kavramı ilk olarak İngiliz İktisatçı W.Foter'in 1833'de yazdığı dünya üzerindeki kaynakların dağılımı ve kullanımı konulu bir makalede kullanılmış olup, daha sonra 4 Nisan 1959 tarihinde The Economist dergisinde de yer almıştır. Küreselleşmenin günümüzdeki etkin haline gelmesi ise Garrett Hardin'in 1968 yılında yazmış olduğu kaynakların paylaşımı ve kullanımı konulu çalışmasına dayandığı şeklindedir.(Karabıçak,2002,116)

Küreselleşme, pek çok araştırmacı tarafından ekonomik bir kavram olarak görülmektedir. Ancak küreselleşmeyi sadece ekonomik bir temelden görmek anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Çünkü küreselleşmenin sadece ekonomik bir süreç olmadığı, bu sürecin sosyal, kültürel ve politik yönleri de önem taşıdığı görülmektedir.

1. 2. Küreselleşmenin Tarihsel Gelişimi

Dünya Bankası'nın 1870–1914 yılları arasında gerçekleştiğini işaret ettiği Birinci Küreselleşme dalgası, yoğun bir birikimin sonucudur. Küreselleşmenin temel dinamikleri 'değişim' ve 'yayıma' gerekçesi ise ekonomi idi. Birinci

küreselleşmede denizcilikteki gelişmeler, telgrafın icadı ve tren yolundaki ilerlemeler sonucu Batı'nın o zamana kadar ulaşmadığı (ulaşamadığı) denizaşırı ülkelere siyasal, askeri ve ticari etkisini yayması içinde bir fırsat teşkil etmiştir. (Oran,2001:5) Ayrıca bu yeni dönemde uluslararası ticarete ortaya çıkan rekabetin yoğunlaşması beraberinde üretimde de uzmanlaşmayı doğurmuştur. Yılmaz'a göre; teknolojik alanda gelişme ileri seviyelere ulaşmış, ulusları ve toplumları birbirine bağlayan bağların artmasına yol açmıştır.

1914-1945 yılları arası, küreselleşmenin daha doğrusu İkinci Küreselleşmenin durakladığı bir dönemdir. 1914'de I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, 1929'da Büyük Depresyonun baş göstermesi ve sonrasında da II. Dünya Savaşı'nın başlaması, küreselleşme sürecini oldukça yavaşlatmıştır.(Aktan ve Şen,1999:10) Yani savaşlar ve bunların sonucu doğan bunalımlar küreselleşmenin süreklilik arz etmesini engellemiş ve farklı küreselleşme dönemlerini ortaya çıkarmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası çoğu ülkenin uluslararası sermaye dolaşımını katı bir denetime tabi tutmakta olduğunu ve IMF ve Dünya Bankası'nın, özel sermaye dolaşımının kısıtlı olduğu bir ortamda, uluslararası ticaret ve yatırımlara olanak sağlamak amacıyla tasarlandığını, bundan sonra sermaye dolaşımını üzerindeki kısıtlamaların zamanla kaldırıldığını ve 1980'lerin başında, Reagan ve M. Theachar döneminde, uluslararası sermaye hareketlerinin hızlandığını özellikle 1990'ların başında Sovyetlerin yıkılmasıyla finans piyasaları gerçek anlamda küresel hale gelmeye başladığını görülmektedir. Gerçekten de bu dönemde küreselleşme sürecinin ivme kazanmasında IMF, Dünya Bankası, GATT ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı - Organisation For Economic Cooperation And Development (OECD) gibi uluslararası kurumların önemi büyüktür. Hemen hemen tamamı 1940'ların ikinci yarısında kurulan bu gibi uluslararası kuruluşlar ABD himayesinde oluşturulmuş ve bu kuruluşların da katkısıyla Aktan ve Şen'e göre 1950'ler ve 1960'larda yeni bir küreselleşme dalgası ortaya çıkmıştır. İkinci küreselleşme açısından bir dönüm noktası da 1970'li yıllarda gerçekleşmiştir: Ağustos 1971'de Bretton Woods Sistemi'nin çökmesi ile sabit kur sistemi terk edilmiş ve gelişmiş ülkeler başta ABD, Almanya, İngiltere ve Japonya peş peşe sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları kaldırmışlardır. Bu ülkelerde sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması, finansal küreselleşme ile olağanüstü bir ivme kazanmıştır.(Aktan ve Şen,1999:11)

1970’li yıllardan sonra küreselleşmenin hız kazanmasının bir nedeni de hızlanan teknoloji ve artan üretim piyasalarının dışa açılmasının etkileriydi. Bu nedenle 1970 ortalarından sonra ülkeler bu pazar mantığına uyarak ticareti serbestleştirmenin gerekleri doğrultusunda davranmaya başladılar. Aslan’a göre; “özellikle, gelişmiş ekonomilerde 1945 sonrası teknoloji üstünlüğüne dayalı dış piyasa egemenliği, iç piyasada talebi ve alım gücünü yüksek tutmaya yönelik “Keynesyen” politikalar uzun süre büyümeyi güvence altına almışken, 1970 sonrasında koşulların değişmesi politika değişimini de getirmiştir. (Aslan,2005:5) 1980 ve sonrası küreselleşme tarihi açısından üçüncü küreselleşmenin yaşanmakta olduğu dönemdir. Üçüncü küreselleşme diğerlerinden oldukça farklı, karmaşık ve çok boyutlu bir dönemdir. Yaşanan hızlı gelişmeler teknolojiden iletişime, insan yaşamından çevreye kadar çok geniş bir yelpazededir.

1980 sonrası küreselleşme temel olarak şu gelişmelere sahne olmuş ve belirginleşmiştir: Sanayi alanında yoğunlaşan firmaların faaliyetleri, hızlı Pazar değişiklikleri, ürün ve üretim teknolojisindeki baş döndürücü gelişmeler ve rekabetin kızışmasıdır. 1990 sonrası ise eski Doğu Bloku ülkelerinin ekonomik ve siyasi çöküşüyle bu süreci zirveye taşımıştır. Planlı ekonominin hâkim olduğu bu ülkeler zamanla ekonomik ve siyasi açıdan Batı ülkelerine yaklaşılmaya başlamışlardır. (Aktan ve Şen,1999:12) Çoğu yazar özellikle 90’dan sonra dozu yükselen küreselleşme dalgasının dünyadaki iki kutuplu askerî dengenin ortadan kalkmış olmasından kaynaklanan ortamın olmasına dayandığını iddia etmektedir.

Üçüncü küreselleşmenin aracı araştırmacıların ortak kanıya varabildiği, bilim ve teknolojiye gelişmelerdir. Bu nedenle üçüncü küreselleşme dönemi Bilgi Çağı olarak da adlandırılmaktadır. Oran; Üçüncü Küreselleşmeye gelinmesini onar yıl arayla birbiri ardına gerçekleşen şu üç olay etrafından açıklamaktadır: (Oran,2001:9)

- 70’lerden başlayarak, çokuluslu şirketlerin dünya ekonomisine egemen olması;
- 80’lerde Batı’nın optik kablo, haberleşme uyduları, bilgisayarlar, internet gibi teknolojik buluşları devreye sokarak yarattığı İletişim Devrimi;
- 90’larda SSCB’nin dağılması sonucu güç dengesinin ortadan kalkması ve Batı’nın yeniden tek güç odağı konumuna gelmesidir.

Üçüncü küreselleşmenin temel dinamiklerinden biri iletişim, temel sembollerinden biri ise internet olmuştur. İletişim alanında bir devrim olan

internet bugün dünyanın her yerinde yaygın ve ucuz bir şekilde kullanılmaktadır. İnternet, milyarlarca kişiyi, özel kuruluşları ve devletleri birbirine bağlayan World Wide Web'i (www) oluşturarak küreselleşmenin gerçekleşmesinde çok önemli rol oynamaktadır. (Aktan ve Şen,1999:12)

Küreselleşmelerde önemli bir unsur her zaman ulaşımdaki gelişmeler olmuştur. Üç küreselleşmede de ulaşımda önemli gelişmeler iletişimdeki buluşlarla birbirini desteklemiş ve sonuçta küreselleşme doğmuştur. Üçüncü küreselleşmenin özelliklerinden biri de coğrafi engellerin ortadan kalkmasını sağlayacak derece ulaşım sektöründeki gelişmelerdir. Zaten ilerleyen demiryolları ve gemiciliğe bu dönemde hava taşımacılığı da eklenmiş ve ulaşım artık hem ucuz hem de kolay bir hal almıştır. Bunun 'küresel bir yapı' oluşmasına büyük katkıları olduğu kuşkusuzdur. Bu yüzden kimi yazarlar bugünkü küreselleşme çağını bu gelişmelere bağlamaktadırlar. (Atasoy,2005:156)

1. 3. Küreselleşmenin Boyutları

1.3.1. Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu

Bir çok düşünürün sıkça belirttiği görüşe göre küreselleşme gücünü ve hakimiyetini ekonominin işleyişinden yani ekonomik yasalardan aldığı yönündedir. Bu düşünceye göre küreselleşmenin birinci boyutu ekonomiktir. Daha sonra insanoğlunun temel yaşamsal zorlukları yendikten sonra iktidara yönelik zorluklar dünya hâkimiyeti vs. üst yapısal diyebileceğimiz küresel ve siyasi ve diğer ilişkilerin küreselleşmeleri beraberinde getirdiği fikri ağırlıklı düşünce sahasındadır.(Sağlam,2007: 7)

Ekonomik küreselleşme, genel anlamda ülke ekonomilerinin entegrasyonunu, yani dünyanın tek bir pazarda bütünleşmesini ifade eder. Bir başka deyişle ekonomik küreselleşme, ülkeler arasında mal, sermaye ve emek akışkanlığının artması sonucu ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesi, dünya ölçeğinde karşılıklı etkileşimlerin yoğunlaşması ve yaygınlaşması olarak ifade edilmektedir. (Fischer,2003:2)

Ekonomik küreselleşme sürecinde yaşanan en önemli gelişmelerden biri, yoğunlaşan ticari faaliyetler nedeniyle ülkelerarası karşılıklı bağımlılığın, işbirliğinin ve benzerliğin artmasıdır. Ticaret bağlantıları arttıkça da ulusal ilişkiler değişmekte, uluslararası tercihler gelişmekte, yaygınlaşmakta hatta mecburiyete dönüşmektedir.(Aslan,2005:13) Aslında ticaretin uluslararası

yaygınlaşması yani ticaretin küreselleşmesinde bazı gelişmelerin büyük rolleri olmuştur.

Bu gelişmelerin başlangıcında da, 1947’de kurulan GATT çerçevesinde gümrük tarifeleri ve kotaların kaldırılarak uluslararası ticaretin evrensel boyutlarda serbestleştirilmesi çalışmaları gelmektedir. (Bugün GATT’ın yerine Dünya Ticaret Örgütü (WTO) geçmiş bulunmaktadır). Bunların yanında elbette teknolojik (iletişim ve haberleşme) gelişmelerin önemli etkileri vardır. Bu gelişmelerle birlikte taşıma maliyetleri düşmüş, uluslararası Pazar daha kolay izlenir bir hale gelmiştir. (Seyidoğlu,2003:189)

1.3.2. Küreselleşmenin Siyasal Boyutu

Uluslararası sistemde devletin siyasal ve ekonomik etkinliğine ilişkin paradigma tartışmalarından biri, on yedinci yüzyılda Grotius’u Hobbes ile, De Jure Pacis ac Belli’yi Leviathan’la, karşı karşıya getiren eski bir gelenekte kök bulmaktadır. Hollandalı bir avukat olan Grotius, bireylerin ve uluslararası oluşumların, uluslararası alandaki rollerini vurgulamakla birlikte; devletler arası ilişkilerin geliştirilmesi ile ilgili fikirleri bulunmaktaydı. Grotius’un bu görüşleri ise, devletlerarası ilişkileri güç ve çatışma odaklı olarak gören Hobbes tarafından eleştirilmiştir. Hobbes’a göre, ulusal çıkarlar, kaçınılmaz olarak ulusal güvenlik kavramıyla ilintili olmaktadır. (Badie,2001:45)

Bu tartışmanın galibi ise, tahmin edileceği üzere, İngiliz katılımcı Hobbes olmuştur. Bu tarihten itibaren uluslararası düzen egemen toprak birimlerinin düzeni olarak görülmüştür. Bu dönemden itibaren liberal politikalar benimsenmeye çalışılıp, işbirliğine yönelik çabalar olsa da temel olarak, belirleyici unsur devletlerdir. Bu süreçte de realist teorinin daha hakim olduğu gözlenmektedir.

Realizme göre devlet, uluslararası sistemin tek (unique) ve en temel aktörüdür. Devletler rasyonel aktörler olduğu için ulusal güvenlik en önemli amaçtır. Uluslararası düzen ve devlet merkezli olarak incelenen uluslararası ilişkiler olgusunda birey kavramı, realizmin öncelikli konularının oldukça gerisinde kalmıştır. Realizmin toplum ve bireyle olan ilişkisi, devlet merkezli sistemin özelliklerini tanımlarken incelediği insan doğasına kötümser bir bakış açısıyla şekillenmiştir. Doğuştan kötü, kendi çıkarları peşinde koşan ve hırslı olan bireylerin gündelik hayatlarındaki davranışlarına benzer biçimde devletlerin

uluslararası sistemdeki rolleri de kendi çıkarları doğrultusunda belirlemektedir. (Hans J,1999:1-4)

Bu bağlamda, özellikle 1980'li yıllara kadar uluslararası ilişkiler teorileri devlet ve sistem bazlı irdelenmiştir. Ancak 1970'li yıllardan başlayarak gerek uluslararası sistemdeki dönüşümler (uluslararası örgütler ve çok uluslu şirketlerin önem kazanması gibi) gerekse yaşanan değişimleri açıklamaya yönelik farklı teorilerin belirginleşmesi (neoliberalizm, neo marksizm, pluralizm, feminist teori vb) birey ve toplum olgularını uluslararası ilişkilerin gündemine taşımıştır. (Aydın ve Erhan,2004:80-86) Böylece uluslararası sisteme ilişkin temel tartışma konuları yeniden ancak farklı biçimde gündeme gelmiştir.

Dünya düzeni küreselleşme sürecinden kök alan iki ana özellik ile dönüşüme uğramıştır. Birincisi, küreselleşme uzaklıkları ortadan kaldırmış ve siyasi bir kaynak olmaktan çıkarmıştır. Karmaşık iletişim olanaklarını öne sürerek artık yeni dünya düzeni yöresel değildir. Devlet tarafından kontrol edilemeyen uluslararası akışı öne süren ve sınırları aşan direkt bireyler arası ilişkiler haline gelmektedir. Bu sayede bireyler, uluslararası örgütler, sivil toplum, çok uluslu şirketler gibi oluşumlar potansiyel olarak uluslararası bir aktördür. (Badie,2001:45-46)

İkinci olarak; kamu yararı artık egemenlik yararı da değildir: küresel bir düzende ihtiyaçları karşılamak ulusal bir hareketlenmeden çok küresel bir içeriğe işaret etmektedir. Çevre, ekonomik ve sosyal gelişim, barınma, kadınların durumu ve insan hakları devletlerin iç politikalarından ziyade uluslararası siyaset ile ilgili hale gelmiştir. Ayrıca uluslararası sistemin yeni aktörleri (bölgesel entegrasyonlar, ulus üstü yapılar, NGO'lar gibi) devletin mutlak gücünü kullanmasına meydan okumakta ve siyaset realizm, tarafından önerilen hiyerarşik pozisyonunu kaybetmektedir. Bu nedenle soğuk savaş sonrasında temel tartışma aktörlerin çokluğu ve farklılıkları ilgilidir. Bu noktaya kadar olan değerlendirmeler ışığında dünyanın bir tür dönüşüm sürecinden geçtiği bir gerçektir. Küreselleşme ile birlikte demokrasi, insan hakları, özgürlük, çevrenin korunması gibi temel değerler evrensel nitelik kazanırken, her düzeydeki yönetim aygıtı gibi ulus-devlet de demokratikleşme, yerelleşme, saydamlık, katılım, esneklik, hesap verilebilirlik gibi güçlü eğilimlerin yoğun baskısı altında yeniden şekillenmeye zorlanmaktadır. Bu çerçevede devletin küçülmesi, özelleştirme, siyasal reformlar, sosyo-ekonomik politikaların dönüşümü gibi stratejiler, ülkelerin temel politikaları haline gelmiştir. (Köse,2003:3)

1.3.3. Küreselleşmenin Teknolojik ve İletişimsel Boyutu

Küreselleşmeyi daha önceki dönemlerden ayıran en önemli özellik Küreselleşme ile global kapitalizm kullandığı yeni teknolojiler ile, üretimi daha önce görülmedik hızda ve düzeyde geniş bir alana yayılmasıdır. (Dirlik,2000: 9) Böylece, küreselleşmenin farklı bir boyutu olan teknolojinin tanımlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Küresel ekonomi olarak tanımlanan süreç, dijital bir ekonomidir. Dijitalleştirme tekniği; her türlü ses, yazı, belge, müzik, görüntü, hareketli obje, dijital kameralar aracılığı ile görüntülü konferans vb. her türdeki veriyi önce 0 ve 1'lerden oluşan bilgisayar bitelerine dönüştürmek ve daha sonra telekomünikasyon teknolojisi yardımıyla başka bir yere göndermek anlamına gelmektedir. Gönderildiği yerde bu kodlar, aslına çok yakın olarak tekrar çözülmekte ve alıcının kullanımına sunulmaktadır. (Bayraç,2006:(Erişim 18.12.2006)

1.3.4. Küreselleşmenin Kültürel Boyutu

Küreselleşmenin kültürel yönü, toplumların karşılıklı iletişim ve etkileşiminin sürekli olarak artması ile açıklanabilir. Bunun yanında, yurttaşlık kimliği gibi genel kimlik yapılarının yerini farklı etnik, dinsel, sosyal ve siyasi kimlikler almaya başlamıştır.

Bunun yanında tüketim ve popüler kültür gibi etkenlerle de toplumların birbirine benzeme süreci söz konusudur. Dünyanın hemen her yerinde ABD bayrağı taşıyan T-shirtler, İngilizcenin küresel dil hale gelmesi, aynı müziklerin dinlenmesi gibi olgular, kültürel açıdan bir küreselleşmenin yaşandığını da göstermektedir. (Köse,2003:3-4),(Sağlam,2007:8-9)

İşte bu ve benzeri koşullar küreselleşmenin toplumsal ve kültürel anlamda da kendisini göstermeye başladığının kanıtıdır.

1.4. Küreselleşme Sürecinin Aktörleri

Küresel ekonomi denilince üretimin uluslararasılaşması (yani bir ürünün üretim aşamalarının farklı ülkelerde tamamlanması), finansal piyasaların ve ülke ekonomilerinin iç içe geçmişliği, teknolojik yenilikler sayesinde iletişim ve ulaşım olanaklarının gelişmesi gibi olgular akla gelmektedir.

Bunun yanında, geçmişte uluslar arası ekonomi kavramı kullanılırken günümüzde küresel ekonomi olgusu bu kavramın yerini almıştır. (Seyidoğlu,2003:12-13) Bunun nedeni ise, küreselleşme sürecindeki aktör ve faaliyetlerin fazlalığı ve ilişkilerinin boyutudur.

Örneğin geçmişte devletler arası ekonomik ilişkiler, dış ticaret gibi kavramlarla açıklanırken ve uluslar arası ekonomi olarak ele alınırken, günümüzde devletler yanında; çok uluslu şirketler, uluslar arası örgütler, uluslar arası sivil toplum örgütleri gibi aktörler bu ekonomik ilişkilere katılmaktadır. Uluslar arası ekonomi devletler arası ilişki ve sınırları çağrıştırırken, küresel ekonomik sınırların etkisinin azaldığı ve bireyler arası ilişkilerin bile yoğun olduğu bir süreci açıklamaktadır. Bu nedenle, günümüzde küresel ekonomi, ülkeler, işletmeler ve bireyler bazında hemen her kesimi ilgilendirmekte ve etkilemektedir.

İşte ekonomik, siyasal, kültürel ve teknolojik boyutları olan küresel sistem içinde işletmeler kendilerini bu oyunun kurallarına uydurmaya çalışmaktadırlar. İşletmelerin üretim ilişkilerinden yatırımlarına; pazarlama faaliyetlerinden halkla ilişkiler çabalarına kadar hemen her alanda küresel ekonominin etkileri hissedilmektedir.

1.4.1.Çokuluslu Şirketler

Uluslararası işletmecilik, işletmeler tarafından düzenlenen ve ulusal sınırların dışında yürütülen her türlü işletme faaliyetidir. Gittikçe küçülen bir ölçekte olsa da, bazı uluslararası işletmecilik faaliyetleri, politik ve stratejik amaçların gerçekleştirilmesi için halen devletler tarafından yürütülmektedir. Bununla birlikte, Uluslararası işletmecilik faaliyetleri çok büyük bir oranda özel işletmeler tarafından üstlenilmektedir. (Özalp,2004:3)

Bunun en önemli sebebinin, özel şirketlerin devlet kurumlarından daha atak davranmaları, küresel pazarlardaki değişimlere ve teknolojik değişimlere daha çabuk adapte olabilmeleri olduğu söylenebilmektedir. Buna ek olarak özel şirketler, bürokrasinin olmamasından dolayı daha esnek bir yapıya sahip olduklarından çok daha hızlı bir şekilde değişik ülkelerde faaliyet göstermeye başlamışlar ve ortaklık yapıları da yapılan işin niteliğine göre farklı şekillerde şekillenmiştir.

Bir işletmenin, iki veya daha çok bağımsız ülke içinde ya da arasında yer alan her türlü işletme faaliyetidir. Başka bir ifade ile Uluslararası işletmecilik; Özel veya kamu sektörüne ait girişimlerin çeşitli ülke sınırları arasında sektörüne ait girişimlerin çeşitli ülke sınırları arasında kaynak, mal, hizmet ve benzeri hareketlerini kapsayan bir işletme faaliyeti olarak tanımlanmaktadır. (Mutlu,1999:8)Uluslararası yönetim ise (International Management) örgütün maddi ve insan kaynaklarının tedarik, dağıtım ve kullanımını etkili bir şekilde

koordine ederek, global çevre içinde dinamik denge durumunu korumasını sağlayarak, global amaçlarına ulaştırılması süreci olarak adlandırılmaktadır. (Mutlu,1999:9) Uluslararası işletme ise (International Company) bir ülkede kuvvetli bir şekilde yerleştikten sonra merkezi bir yönetimden yararlanarak diğer ülkelere girmeye ve oralarda yerleşmeye çalışan firmalardır.(Taşlıca,1999:123-124) Bu şirketler (işletmeler) genellikle gelişmiş ülkelerden gelip, geliştirmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerin pazarına girdikten sonra yatay bir geçiş yoluyla benzer bazı ülkelerin pazarına doğru genişlerler. Ya da bazen tam tersi söz konusudur yani geliştirmekte olan bir ülkeden gelen şirketler benzer şekilde benzer bir pazara doğru genişleme göstermektedirler. Son olarak Çokuluslu İşletme ise (Multinational Company) dünya çapında dev işletmelerin yabancı ülkelerdeki ortakları ile faaliyette bulunmaları sonucu ortaya çıkan çok uluslu işletmeler, çağımızın önemli ekonomik olaylarından biridir.(Taşlıca,1999:197)Çok uluslu şirket tamamen dünya çapında bir girişimdir.

Çok uluslu işletmeler tanım olarak, Ortaklık kaynaklarını ulusal sınırları dikkate almadan taksim eden, dünya çapında dağıtım yapan fakat milliyet ve üst yönetim yönünden bir ulusal devlette üslenmiş olan ortaklıktır. Çok uluslu şirketler, gittikleri ülkede yabancı sermayeyi düzenleyen mevzuata uygun olarak direkt yatırım şeklinde özel bir yatırımda bulunan, örgüt yapısı, karar alma ve denetim davranışları açısından bir bütünlük gösteren ve uluslararası faaliyetleriyle tanınmış olan firmalardır. (Yüksel,1999:213) Örneğin, Nokia veya Coca-cola gibi şirketler çok uluslu işletme statüsündedir. Çokuluslu şirketlerin cirolarına bakıldığında ise çok yüksek oranlarda gelir elde ettikleri görülmekte olup, bazen çokuluslu şirketlerin cirolarının, bazı devletlerin GSMH' dan daha büyük oranda gerçekleşmekte olduğu görülmektedir.

Çokuluslu Şirketlerin dünya ekonomisi üzerindeki etkinlikleri ve faaliyet alanları oldukça yüksek düzeyde olup, küreselleşmeyi hızlandıran bu sürece yön veren küreselleşmenin önemli bir aktörüdür. Tıpkı küreselleşmede olduğu gibi çokuluslu şirketlerin de net ve tek bir tanımı yoktur. Çokuluslu şirketler için de net ve tam bir tanım olmamasının en önemli nedeni homojen olmayan yapılarından kaynaklanmaktadır. Literatürde Kinsey'e göre, Livingstone'un belirttiği tanım; uluslararası alanda faaliyet gösteren, birden fazla ülkede sürekli personeli olan, tek bir ülke yönetiminin tamamıyla kontrolünde yatırımlardır.(Kinsey,1998:212)

Genel olarak, genel merkezi bir ülkede olduğu halde işlevlerini bir veya birden fazla ülkede kendi tarafından koordine edilen şubeler, yavru şirketler veya bağlı şirketler aracılığı ile genel merkez tarafından kararlaştırılan bir işletme politikasına uygun olarak yürütülen büyük şirketler olarak belirtilebilmektedir.(Tokol,2001:2)

Çokuluslu şirketlerin tarihsel süreçlerine bakılacak olduğunda, Batıda sanayi devriminin ardından uluslararası alanda faaliyet gösteren güçlü sanayi şirketleri ortaya çıkmaya başlamış, II.Dünya Savaşı'ndan sonra yoğunluk kazanmıştır. Bu dönemin genel özellikleri ise gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabaları artmış, bu nedenle sanayileşmiş ülkelere hammadde sağlamaya çalışmak, çeşitli sanayi ürünü, sermaye mallarını ithal eder durumdan kurtulma arayışları olarak belirtilebilmektedir.

Küreselleşme sürecinde ulus devlete etkileri açısından da değerlendirildiğinde dünya ekonomisi üzerinde sahip oldukları ekonomik güçleri sayesinde ulus devletin etki alanını tehdit eder konumdadırlar.

Global İşletme ise (Global Company) faaliyetlerini dünya çapında sürdüren, ileri teknoloji kullanan, global ürün, fiyat, vb politikalar yürüten, dünya vatandaşı yöneticiler tarafından yönetilen işletmeler global işletme olarak adlandırılmaktadır.(Mutlu,1999:8) Bunların yanında literatürde,Uluslar Ötesi Şirket (Transnational Corporation), Uluslar Üstü Şirket (Supranational Corporation) gibi tanımlarda yer almaktadır.Uluslar Ötesi Şirket (Transnational Corporation) ise farklı ülke vatandaşı olan kişilerin mülkiyette ortak oldukları ve mülkiyet ile beraber üst yönetimde de farklı ülke kökenli uzman yönetim kadrosu ile çok uluslu bir karaktere sahip olan firmalardır.(Taşlıca,1999:197)

Eski zamanlardan bu yana uluslararası nitelikteki işler, savaşlar, siyasi çekişmeler, korsanlık, ekonomik değişiklikler ve kültürel kotalarla dolu zamanlar geçirmiştir. Buna karşın, hiç şüphesiz insan arzusu, para kazanma isteği uluslar arası ticaret sınırlarının dışına çıkma isteği uluslararasılaşmanın gelişmesini desteklemiştir. (Taggart ve Mc Dermott,1993:1)

Uluslararası işletmecilik faaliyetleri, günümüzde büyük bir hacme ulaşmış olsa da, bunun temelleri binlerce yıl öncesine dayanmaktadır. Toplumlar arasındaki ticari ilişkilerin dört bin yıllık bir geçmişi vardır. Mezopotamya, Ön Asya ve Kuzey Afrika arasında ticaret ilişkileri vardı ve Akdeniz ticaret merkeziydi. Bu dönemde giysi, baharat ve zeytin yağı ticarete konu olan ürünlerdi. Daha sonra Roma İmparatorluğu'nun kontrolü altında ticaret gelişmiştir. Bu dönemin

getirdikleri, ticaret yolların düzenlenmesi ile gelişmiş hukuk sistemi ve güçlü otorite sayesinde ticari faaliyetlerin güvence altına alınmasıdır. Çin ise Hindistan ve Avrupa'ya ipek ihraç etmeye başlamış ve önemli ticaret rotaları bu dönemde kurulmuştur. (Yüksel,1999:214)

Uluslararası ticaretin tarihçesine bakıldığında, sanayi devrimine kadar olan dönemde uluslararası ticaretin, devletlerin otoritesi altında olduğu görülmektedir. Global Genişleme yıllarında işletmelerin daha uzak pazarlara girmelerine olanak vermiş ve iletişim sorununu çok büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. Bu döneme kadar uluslar arası işletmecilik alanında Avrupa işletmelerine kıyasla oldukça pasif kalan ABD işletmeleri, özellikle 1950'li ve 1960'lı yıllarda dünyaya açılmaya başlamışlar ve uluslararasılaşma neredeyse tüm dünyada bir ABD olayı haline gelmiştir. Bu yıllarda teknolojik ilerlemede Avrupa işletmelerini geçen ve dünyada en çok teknoloji transfer eden bir konuma gelen ABD işletmeleri; sahip oldukları teknik, pazarlama, yönetim ve finansal üstünlüklerini, ücretleri daha düşük olan denizaşırı ülkelerdeki işgücü ile birleştirmeyi denemişler ve çok büyük başarılar ve karlar elde etmişlerdir. (Özalp,2004:10)

Bu olgu günümüzde de, alternatif maliyet adıyla, bazı ürünleri kendisi üretmek yerine her parçasının maliyeti en düşük olacak ülkelerde ürettirip daha sonra birleştirilmesi şeklinde kendisini göstermektedir. Örneğin, Nokia telefonları bir Finlandiya şirketi olmasına rağmen bazı parçalarının Çin ya da benzer düşük maliyetli ülkelerde üretilip, birleştirildikten sonra nihai tüketiciye sunulması şeklinde bir süreç izlemektedir. Aslında bu tarz bir üretim küresel üretim olarak da adlandırılmaktadır.

1.4.2. Küreselleşme ve Çokuluslu Şirketler

Çokuluslu şirketler küreselleşme sürecinin en önemli aktörü olmakla birlikte, küreselleşme sürecini de hızlandıran dinamiklerin başında gelmektedir.

Küreselleşme sürecinin hızlanması ile bu şirketlerin faaliyet alanları, örgüt yapıları, yönetim anlayışları da gelişmeye değişmeye başlamıştır. Yerel sınırlar veya çok sınırlı bir uluslararası pazarda gösterilen faaliyetlerin boyutları gelişme göstererek, küresel bazda faaliyet göstermeye başlamıştır. Küreselleşme olgusunun çokuluslu şirketlerden ayrı düşünülemediği, çokuluslu şirketlerin küreselleşmenin ekonomik boyutu ile büyük önem arz ettiği görülmektedir. Bu kapsamda Samuel Huntington, bu süreci ve küreselleşmeyi; bireyler, şirketler, hükümetler, sivil toplum örgütleri ve diğer oluşumlar arasındaki uluslararası

etkileşimlerdeki artış, küresel yatırım, üretim ve pazarlama yapan çokuluslu işletmelerin artması, boyutlarının büyümesi, uluslararası organizasyon, rejim ve düzenlemelerin yoğunlaşması olarak ifade etmektedir.(Huntington,2004:265)

Çokuluslu şirketler, küreselleşme sürecinin hızlanması ile birlikte daha fazla ön plana çıkmışlar, faaliyet alanları, sermaye yapıları gelişme göstermiştir. Küreselleşme sürecinin en önemli özelliklerinden biri çok alanda esneklik getirmesidir. Çok büyük miktarda sermayenin çokuluslu şirketler kanalıyla dünyanın herhangi bir yerinden başka bir yerine transfer edilebilmesi, bu şirketlerin ücretlerin ya da vergilerin yüksek olduğu bölgelerden düşük olduğu bölgelere yer değiştiriyor olabilmeleri, internet, hızlı haberleşme araçlarının artması, e-ticaret gibi yeni alış veriş imkanlarının varlığının yoğunluk kazanması küreselleşmenin meydana getirmiş olduğu esnekliklerdir. Küreselleşmenin yaratmış olduğu bu esnekliklerinden de özellikle yüksek teknolojiye sahip çokuluslu şirket oldukça yarar sağlayabilmekte ve bu ölçüde de süreç üzerinde de etkili olabilmektedirler.(Katırcıoğlu, 2008:100)

2.SONUÇ

Küreselleşme kavramı son yılların en fazla tartışma yaratan konularındadır. Bu durumun asıl nedeni en yalın hali ile küresel sistemin hemen her alanda etkisini göstermesi olarak açıklanabilmektedir. Küreselleşmeye ilişkin tartışma ve çözümlere yer vermek elbetteki bu tartışmanın sınırlarını fazlasıyla aşacak niteliktedir.

Çokuluslu şirketlerin küreselleşme sürecinin önemli bir ayağı olduğu görülmektedir. Küreselleşme süreci ile birlikte artan karşılıklı bağımlılık ve liberalleşme eğilimleri, ülkeler arasındaki sınırları daha geçirken bir yapıya itmektedir. Bu durum da çokuluslu şirketler açısından son derece önemli olan bilgi; mal, hizmet ve sermaye transferlerini kolay hale getirmiştir. Böylece çokuluslu şirketlerin kaynak bulma, sermaye transferleri ve yabancı ülkelere elde ettikleri karlarını kendi ülkelerine transfer edebilme imkanını oluşturmuştur. Küreselleşme süreci çokuluslu şirketleri küresel pazarda çok daha güçlü bir konuma getirmiştir.

Sonuç olarak, çokuluslu şirketler hem küreselleşme sürecinden etkilenmekte hem de bu süreci hızlandırmaktadırlar.

Kaynakça

Dirlik Arif'ten aktaran Sarıbay Ali Yaşar, "Yirmibirinci Yüzyıla Doğru Global Kapitalizm, Oryantalizm, Yerlilik", Global ve Yerel Eksende Türkiye, (der. E. Fuat Keyman ve Ali Yaşar Sarıbay), Alfa Yay, İstanbul, 2000

A. O. Taşlıca, "Çok Uluslu İşletmeler ve Türkiye", Uluslararası İşletmecilik (Seçme Yazılar II), Ed.: İnan Özalp, Anadolu Üniversitesi, İİBF Yayınları No:105, Eskişehir, 1999

Aslan Nurdan, "Dünya Ekonomisinde Gelişmeler: Küreselleşme", Ed: Osman Küçükahmetoğlu vd. "Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım" Ekin Yayınevi, Ankara, 2005

Atasoy Fahri, Küreselleşme ve Milliyetçilik, Ötüken Yayınları, İstanbul. 2005

Aydın, Mustafa, "Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi: Kökeni, Kapsamı,Kritiği", Uluslararası İlişkiler, Cilt 1, Sayı 1 (Bahar2004), s. 33-60.

Badie Bernard, "Realism under Praise, or a Requiem? The Praradigmatic Debate in International Relations", International Political Science Review, Vo:22, No:3,2001

Bayar Fırat, "Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye", Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi, Sayı: XXXII, 2008,s.25-34

Bayraç Naci, "Yeni Ekonomi'nin Toplumsal, Ekonomik Ve Teknolojik Boyutları", http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=443 (Erişim 18.12.2006)

Can Aktan Coşkun ve Şen Hüseyin (1999), "Globalleşme",s.2, http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/degisim/aktan-sen-

Ellwood Wayne, Küreselleşmeyi Anlama Kılavuzu, Metis Yayınları, İstanbul, 2002

Ener Meliha, Demircan Esra, "Küreselleşme Sürecinde Yeni Devlet Anlayışı ve Türkiye", Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt:4, Sayı:2, 2006, s.198-218

Fischer Stanley, "Globalization and Its Challenges", American Economic Review, Vol. 93, No. 2 (May), 2003 [globallesme.pdf_19.05.2012](http://www.aeaweb.org/abstracts/2003/03_globallesme.pdf)

Huntington Samuel, "Biz Kimiz: Amerika'nın Ulusal Kimlik Arayışı",Çev.Aytül Özer, İstanbul:CSA Yayınları, 2004

Hans J , Morgenthau, Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace, Alfred A. Knopf, New York,1965, 24-38 , Martin Griffiths , Fifty Key Thinkers in International Relations, Routledge Pub

J., H., Taggart ve M. C. McDermott, "The Essence of International Business", Prentice Hall, 1993lications, London and New York,1993

Kalpaklıoğlu Feyhan ve Aktaş Mehmet, Küreselleşme ve Küreselleşmenin Türkiye Üzerindeki Etkileri, 2004 Türkiye İktisat Kongresi Tebliğ sunuşları: Küreselleşme ve Türkiyenin Dış Ekonomik İlişkileri, DPT, İzmir 2004

Katırcıoğlu Erol, “Küreselleşme Çağında Sol Ekonomik Politikalar”Yeni Toplum Yeni Siyaset Küreselleşme Çağında Sosyal Demokrat Yaklaşımlar, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2008

Kinsey Joanna, “Marketing in Developing Countries”, Mc-Millan Publishing, New York, 1998

Köse Ömer, “Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü”, Sayıştay Dergisi, Sayı:49, Nisan-Haziran, 2003

Mutlu, Esin Can. Uluslararası İşletmecilik, İstanbul: Beta Yayın Dağıtım, 1999

Oran Baskın, Küreselleşme ve Azınlıklar, İmaj Yayınevi, 4.Baskı, Ankara,2001

Özalp İnan, “Uluslararası İşletmecilik”, Anadolu Üniversitesi Yayını, 2004

Sağlam Serdar, “Küreselleşmeye Yaklaşımlar”, Genç Sosyal Bilim Forumu AGORA, Sayı:13, 2007

Seyidoğlu Halil, Uluslararası İktisat Teori Politika Ve Uygulama, Güzem Can Yayınları, İstanbul, 2003

Tokol Ayşen, “Çokuluslu Şirketler ve Endüstri İlişkilerine Etkileri”, İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt: 3, 2001, Sayı:2

Yılmaz AYTEKİN, Romantizmden Gerçeğe Küreselleşme, Minima Yayıncılık, Eylül, Ankara

Yüksel B., “Uluslararası İşletme Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları”, Gazi Kitapevi, 1999

Zengingönül Ođul, Yoksulluk Gelişmişlik Ve İşgücü Piyasaları Ekseninde Küreselleşme, Adres Yayınları, Ekim, Ankara, 2004